

BİBLİYOGRAFYA :

Homeros, *İlyada* (trc. Süleyman el-Bustânî), Kahire 1904, s. 162-175; Ma'mer b. Müsennâ, *Kitâbü Eyyâmî'l-‘Arab kable'l-İslâm* (nşr. Âdil Câsim el-Beyâtî), Beyrut 1407/1987, nâşirin mukaddimesi, s. 119-155; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-‘edebi'l-‘Arabî*, Beyrut 1960, s. 38-39; Mustafa Sâdik er-Râfîî, *Târîhu ‘adâbi'l-‘Arab*, Beyrut 1394/1974, III, 144-151; Mecdî Vehbe, *Mu‘cemü muştalâhâti'l-‘edeb*, Beyrut 1974, s. 140; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu‘arâ’ ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 276-277; Şevkî Abdülhakîm, *Mevsu‘atü'l-folklor ve'l-esâfîri'l-‘Arabiyye*, Beyrut 1982, s. 622-623; Cebbâr Abdünnûr, *el-Mu‘cemü'l-‘edebî*, Beyrut 1984, s. 264-265; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-‘edeb*, I, 189-190; *Yeni Türk Ansiklopedisi*, II, 252-254. HULÛSİ KILIÇ

Âşık Edebiyatı ve Müsikisinde Destan. Cemiyet hayatında meydana gelen büyük olaylar üzerine hece vezniyle ve koşma tarzında düzülen, belli bir ezgiyle çalınıp söylenen uzun manzumelere destan denir. Âşık edebiyatı nazım şekillerinden olan destanın âşık fasıllarında önemli bir yeri vardır (bk. ÂŞIK; ÂŞIK EDEBİYATI). Manzum hikâye tarzında olan destanlar genellikle yedili, sekizli, on birli hece vezniyle ve kolay bir beste ile söylenir. Destan bu özelliğinden ötürü Batı şiiirindeki balatlarla benzer. Bazı araştırmacılar destanların on iki kıtadan az olmaması gerektiğini söylerse de umumiyetle bu sayı üç ile 100 dörtlük arasında değişmekte, bazan 100 dörtlüğü aşan destan örneklerine de rastlanmaktadır. Fakat dinleyicileri sıkmamak için özellikle meclislerde okunan destanların uzun olmamasına dikkat edilir. Destan bir kişi tarafından okunabileceği gibi iki kişinin karşılıklı birer kıta söylemesi şeklinde de okunması mümkündür. Toplumunu derinden etkileyen olayları, çeşitli hayat sahnelerini halk dili, halk duygu ve düşüncesiyle anlatan bu manzumeler, dörtlük sayısının çok olusundan dolayı koşma ve türküye göre şiiir gücü bakımından daha zayıftır.

Günümüze ulaşan en eski destan örnekleri XVI. yüzyıldan kalmış olmakla beraber Türk edebiyatında bu türde çok eski bir destan geleneği olduğu bilinmektedir. Şekil bakımından Anadolu'da görülen destanlara çok benzeyen *Dîvânü luğâtî't-Türk*'teki yedili ve sekizli hece vezniyle söylenmiş manzumeler destan geleneğinin eldeki en eski örnekleridir. On birli hece vezniyle söylenen destanlar ise Anadolu âşık edebiyatında yaygınlık kazanmıştır.

XVI ve XVII. yüzyıllarda hemen hemen koşma uzunluğunda tertiplendiği halde

XVIII. yüzyıldan itibaren dörtlük sayısı artan destanların başlangıçtaki en önemli özelliği, düşman üzerine yürüyen Türk-İslâm ordularını tavsif edişidir. İmparatorluğun her tarafından gelen çeşitli ordular birer birer sayılarak Osmanlı ordusu çok heybetli gösterilir, fethetilen bu orduya çeşitli tarikatlı mensup on binlerce dervişin pîrleriyle birlikte katıldığı bilhassa zikredilirdi. Bu destanların diğer bir özelliği de başta Hz. Peygamber olmak üzere ashabin, evliyanın, bütün eski ve yeni kahramanların çok muhteşem bir ruh ordusu halinde askerinin önünde fethetildiğinin önemle belirtilmesidir. XVIII. yüzyılda Âşık Rûh'nin "Prut Destanı", Âşık Mustafa'nın "Moskof Destanı", XIX. yüzyılda Âhû mahlaslı bir saz şairinin "Önünce" redifli destanı, Sürûrî'nin "Yürüdü Destanı", Hayâlî'nin "Silistre Destanı" bunların en önemlileridir (geniş bilgi için bk. Banarlı, *RTET*, II, 723, 798, 848-851).

Cumhuriyet'ten sonra Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yapılan halk müsikisi derleme çalışmalarında savaş, deprem, yangın, salgın hastalık, kıtlık, kuraklık, göç gibi olayların yanında XIX. yüzyılın sonlarından itibaren güldürü, taşlama, tenkit, öğüt ve hiciv unsurlarının hâkim olduğu destanlara da rastlanmıştır. Ayrıca şehir, kasaba ve köy destanları, halk arasında yaşayan bekçi, berber gibi çeşitli meslek erbabı, halk gelenekleri ve sosyal düzenle ilgili konularda yazılı ve ezgili destanlar da görülmüştür. "Pire Destanı", "Saat Destanı" gibi tekerleme tarzındaki uzun manzumeler de bazı edebiyat araştırmacıları tarafından destan türüne dahil edilmektedir.

Âşık müsikisinde destanlar özel ezgi kalıplarına göre okunur, güfteler de bu melodi kalıplarına döşenir. Konunun ifade tarzına göre zaman zaman farklı melodi kalıpları da kullanılır. Meselâ Erzurum-Kars yöresi âşıkları tarafından icra edilen destanlar bilhassa "destanî havaları (makamları)" ile okunur. Eskiden İstanbul'da ve Anadolu'nun birçok yöresinde mahalle mahalle dolaşarak yanık ezgilerle destan okuyan kişilere günümüzde çok az da olsa rastlanmaktadır.

Destan güftelerinde nazım birimi genellikle dörtlüktür. Bu dörtlükler zaman zaman birbirine bağlandığında melodik biçim genişler. Bazan da kıtalar arasında kullanılabilen saz melodileri (ayak) beyitler arasına da serpiştirilir. Ayaklar çok defa birkaç ölçüyü geçmeyecek uzunluktadır. Destanlarda her mısraın oku-

nuşundan sonra diğer mısraa geçmek için sazla bir köprü yapılır. Bu köprü daha çok serbest gezintiler şeklindedir.

Destanlar genellikle uzun hava tarzında serbest bir ritimle, konuşma diline yakın bir şekilde ve saz eşliğinde icra edilir. Ancak saza ihtiyaç duymayan destan okuyucuları da vardır. Bazan kemence veya kemane gibi değişik enstrümanlar eşliğinde okunan destanlar görülmektedir. Serbest ritimli destanlarda sazla giriş melodilerine "destan ayağı" denir ve bunlar çok defa ritimli olur.

Serbest ritimli destanların yanı sıra usullü destanlar da vardır. Bu destanlarda ayak kullanımları daha çok dörtlülükler arasında veya birden fazla kıtanın ardarda birbirine bağlı olarak okunması durumunda anlatıma uygun düşecek bir bölümde yapılır. Çoğunlukla aksak olmayan ritimlerin tercih edildiği usullü destanlarda anlatım gücünü arttırmak için hareket, mimik ve nüans kullanılır. Bilhassa âşıkların icralarında saz, ezgi, raks, mimik ve nüanslar destana etkileyicilik kazandırdığından büyük önem taşır. Bazan bağlantı mısraları ilâve edilerek biçimi değiştirilen güftenin başlangıç, orta veya bitiş bölümlerinde anlamlı veya anlamsız terennümler kullanılır. Zaman zaman cinas sanatına da yer verilen destanların son dördlüğünün birinci veya dördüncü mısraında destan şairinin adı veya mahlası söylenerek destana kimlik kazandırılır.

Gazetelerin henüz yaygın olmadığı dönemlerde çeşitli olaylar hakkında halka bilgi vermek için destanlar önemli bir vasıta olmuştur. Bundan dolayı edebî kıymetlerinden çok halk kitlelerine hitap etmeleriyle değer kazanmışlardır. Bu özellikleri dışında destanların kazanç kaygısıyla da yazıldığı söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri (haz. Abdullah Uçman), Ankara 1982, s. 357-368; İhsan Ozanoğlu, *Âşık Edebiyatı*, Kastamonu 1940, tür.yer.; Hikmet Dizdaroğlu, *Halk Şiiirinde Türler*, Ankara 1969, tür.yer.; Banarlı, *RTET*, II, 723, 798, 848-851; Şeref Taşlıova, "Kars ve Çevresinde Sazla ve Sesle Söylenen Âşık Makamlarının İsimleri", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, Ankara 1976, s. 136; M. Sabri Koz, "Âşık Edebiyatında Destan ve Destan Konuları", *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler*, Ankara 1985, s. 92; R. Ekrem Koçu, "Destan, Destanlar", *İst.A*, VIII, 4521-4523; Sermed Muhtar Alus, "Destan, Destan Satıcıları", *a.e.*, VIII, 4523-4524; Öztuna, *BTMA*, I, 220.